

Iwona Benenowska

**TYPY ELEMENTARNYCH STRUKTUR ZDANIOWYCH Z ORZECZENIEM
SYNTETYCZNYM OTWIERAJĄCYM POZYCJE DLA WYKŁADNIKÓW
ARGUMENTÓW OSOBOWYCH**

Celem artykułu jest ukazanie różnorodności elementarnych struktur zdaniowych (ESZ) konstytuowanych przez orzeczenie syntetyczne otwierające pozycje dla wykładników argumentów osobowych (i tylko takich) oraz wyróżnienie rodzajów relacji pomiędzy tymi argumentami.

Przez ESZ rozumiem za A. Otfinowskim (1982: 8-9, 1986:71-72) struktury z wykładnikiem „jednego tylko predykatu” funkcjonującym jako orzeczenie syntetyczne bądź główny semantycznie człon orzeczenia analitycznego. Tak pojęta ESZ nie może zawierać w sobie innej struktury zdaniowej, „nawet w postaci zredukowanej do argumentu” (A. Otfinowski 1986:72). Taki wymóg nałożył też wcześniej A. Bogusławski na „podstawowe wyrażenie predykatywne” (*basic predicative expressions*), definiując je jako „*independent sentence schemes which do not contain other independent sentence schemes*” (1974:45). Terminy „argument”, „predykat”, „struktura predykatowo-argumentowa” (krótko: „zdarzenie” – za A. Otfinowskim 1982:116) dotyczą planu treści, zaś w planie wyrażania mówi się o „wykładnikach” tych członów planu treści. Por. podobne odróżnienie u S. Karolaka: argument – wyrażenie argumentowe, predykat – wyrażenie predykatywne, struktura predykatowo-argumentowa – wyrażenie predykatowo-argumentowe (1984:21, 22, 40, 41).

Orzeczenia pochodzą z I tomu *Słownika języka polskiego* pod redakcją M. Szymczaka, więc zbiór ESZ, który przedstawiam w tym artykule, nie jest pełny. Zawiera jednak, jak można przypuszczać, znaczącą większość struktur z wykładnikami argumentów osobowych. Pobieżny przegląd II tomu tego słownika ujawnił tylko 5 nowych struktur. Orzeczenia niedokonane podaje się w formie czasu teraźniejszego, dokonane (i o aspekcie dwojakim) – w formie czasu przeszłego. Pary aspektowe reprezentowane są przez jedno orzeczenie.

Struktury zdaniowe konstytuowane przez wymienione orzeczenia podzielono ze względu na liczbę argumentów osobowych, dla wykładników których orzeczenia otwierają pozycje, a następnie ze względu na formę tych wykładników. Wykładniki innych argumentów nie są tu przedmiotem zainteresowania.

A. Struktury z wykładnikami dwu argumentów osobowych

1. Struktura z wykładnikami argumentów osobowych w mianowniku i celowniku

Strukturę konstytuują orzeczenia: akompaniuje, aplikuje II (= „stosuje co komu”), asygnuje, capnął I (= „ukradł”), chapnął (= „ukradł”), czapkuje, darował I (= „dał na własność”), deklaruje się, dmuchnął (= „ukradł”), dopożyczył II, doręczył, fagasuje, fasuje, gwizdnął (= „ukradł”), hołduje (= „składa hołd”), kibicuje, kłania się, konfiskuje, kradnie.

Przykłady:

1. Gitarzysta akompaniuje soliście.
2. Lekarz aplikuje dziecku kompresy.
3. Hrabia asygnuje żonie pieniądze.
4. Złodziej capnął Janowi portfel.
5. Złodziej chapnął kobiecie torebkę.
6. Szlachcic czapkuje magnatowi.
7. Piotr darował koledze książkę.
8. Jan deklaruje się Joannie.
9. Złodziej dmuchnął Janowi portfel.
10. Matka dopożyczyła córce pieniądze.
11. Listonosz doręczył Piotrowi list.
12. Piotr fagasuje kierownikowi.
13. Magazynier fasuje żołnierzom mundury.
14. Złodziej gwizdnął chłopcu zegarek.
15. Książę hołduje królowi.
16. Jan kibicuje graczom.
17. Sąsiad kłania się sąsiadce.
18. Celnik konfiskuje Piotrowi towar.
19. Chłopcy kradną sąsiadce jabłka.

2. Struktura z wykładnikami argumentów osobowych w mianowniku i celowniku : biemiku

Strukturę konstytuuje orzeczenie błogosławi.

Przykład:

20. Rodzice błogosławią nowożeńcom : nowożeńców.

3. Struktura z wykładnikami argumentów osobowych w mianowniku i celowniku : biemiku z przyimkiem na

Strukturę konstytuują orzeczenia: alienuje, ceduje.

Przykłady:

21. Ojciec alienuje majątek synowi : na syna.

22. Matka ceduje dom synowi : na syna.

4. Struktura z wykładnikami argumentów osobowych w mianowniku i bierniku

Strukturę konstytuują orzeczenia: adoptował, adoruje, alimentuje, alkoholizuje, aprowiduje, beatyfikuje, biczuje, bierzmuje, biletuje, boksuje I (= „zadaje ciosy pięściami”), capnął II (= „aresztował”), chowa I (= „wychowuje”), chowa II (= „składa do grobu”), chrystianizuje, chrzci I, chrzci II (= „daje ochrzcić”), cywilizuje, czepi, częstuje, demilitaryzuje, demobilizuje, deportuje, dializuje, dosadził, dostawił (= „przyprował pod przymusem lub pod opieką”), dozbroił, eksmituje, ekspatriuje, ekspediuje, eksterminuje, emabljuje, fauluje, flankuje, gilotynuje, goli (= „naciąga”), gości, grabi (= „odbiera siłą”), gromi (= „zwycięża”), gwałci (= „zmusza siłą do stosunku płciowego”), hołubi, honoruje (= „okazuje cześć”), internuje, intronizował, inwigiluje, kamienuje, kanonizuje, katechizuje, kiwnął (= „zmylił ruchem piłkarza przeciwnej drużyny”), klinczuje, kocuje, kolokuje, komplementuje, knebluje, komunikuje (= „udziela komunii”), konfirmuje, konsekuje (= „udziela święceń biskupich”), kontruje (= „zadaje kontrę w walce na pięści”), koszaruje, kryje (= „pilnuje przeciwnika w grze zespołowej”), krzyżuje (= „zabija przez przybicie do krzyża”), kształci, kwateruje.

Przykłady:

23. Kowalscy adoptowali Adama.

24. Karol adoruje narzeczoną.

25. Jan alimentuje Kasię.

26. Jan alkoholizuje Piotra.

27. Kierowcy aprowidują ludność w żywność.

28. Papież beatyfikował M. Kolbego.

29. Żołnierz biczuje jeńca batem.

30. Biskup bierzmuje młodzież.

31. Kasjerka biletuje pasażerów.

32. Chłopiec boksuje kolegów (na przerwach).

33. Policjant capnął złodzieja.

34. Kowalska chowa dzieci (na porządnym ludzi).

35. Jan chowa dziś żonę.

36. Misjonarze chrystianizują Indian.

37. Ksiądz chrzci dziecko.

38. Piotr chrzci syna (dopiero na wiosnę).

39. Rzymianie cywilizowali (podbite) narody.

40. Gospodynie czepią pannę młodą.

41. Piotr częstuje koleżankę cukierkami.
42. Wódz demilitaryzuje wojsko.
43. Generał demobilizuje żołnierzy.
44. Car deportował skazańców na Sybir.
45. Lekarz dializuje chorego.
46. Kelner dosadził Jana do stolika.
47. Policjanci dostawili oskarżonego (do sądu).
48. Dowódca dozbroił żołnierzy.
49. Właścicielka eksmitowała lokatora z poddasza.
50. Król ekspatriował skazańców na wyspę.
51. Sprzedawca (sprawnie) ekspedjuje klientów.
52. Hitlerowcy eksterminowali Polaków (w obozach koncentracyjnych).
53. Jan emabluje Annę (na uroczystym obiedzie).
54. Piotr fauluje napastnika (przeciwnej drużyny).
55. Kozacy flankowali wojsko (carskie z lewej i prawej strony).
56. Kat gilotynuje skazańców.
57. Jan goli ojca z pieniędzy.
58. Jan gości przyjaciół.
59. Rozbójnicy grabili kupców (na drogach).
60. Wojsko (polskie) gromiło Krzyżaków (pod Grunwaldem).
61. Zboczeniec gwałcił dziewczyny.
62. Babcia hołubi wnuczęta.
63. Poddani honorują królową.
64. Policja internowała Piotra.
65. Szlachta intronizowała Jana Sobieskiego.
66. Policjanci inwigilują Kowalskiego.
67. Poganie kamieniają misjonarzy.
68. Papież kanonizował biskupa Stanisława.
69. Ksiądz katechizuje młodzież.
70. Piłkarz kiwnął przeciwnika.
71. Jan klinčuje przeciwnika (w narożniku ringu).
72. Pielęgniarka kocuje pacjenta.
73. Hrabia kolokował Piotra (na Sarbinowie).
74. Jan komplementuje Alę.
75. Bandyta knebluje sprzedawcę.
76. Ksiądz komunikuje wiernych.
77. Pastor konfirmuje młodzież (do gminy kościelnej).
78. Papież konsekruje (naszego) księdza.
79. Jan kontruje przeciwnika.
80. Pułkownik koszaruje żołnierzy.

- 81. Obrońca kryje (najgroźniejszego) napastnika.
- 82. Poganie krzyżują chrześcijan.
- 83. Jan kształci synów.
- 84. Jan kwateruje oficerów.

5. Struktura z wykładnikami argumentów osobowych w mianowniku i narzędniku

Strukturę konstytuują orzeczenia: dowodzi, dyryguje, komenderuje.

Przykłady:

- 85. Piotr dowodzi kolegami.
- 86. Kowalski dyryguje orkiestrą.
- 87. Żona komenderuje mężem.

6. Struktura z wykładnikami argumentów osobowych w mianowniku i dopełniaczu z przyimkiem do

Strukturę konstytuują orzeczenia: czuli się, dodzwonił się, domeldował się, dosiadł się, dostawia się, dotelefonował się, dzwoni (= „telefonuje”).

Przykłady:

- 88. Jacek czuli się do narzeczonej.
- 89. Jan dodzwonił się do Piotra.
- 90. Joanna domeldowała się do rodziców.
- 91. Piotr dosiadł się do gości.
- 92. Włóczęga dostawia się do kobiety.
- 93. Piotr dotelefonował się do lekarza.
- 94. Ola dzwoni do matki.

7. Struktura z wykładnikami argumentów osobowych w mianowniku i dopełniaczu z przyimkiem od : u

Strukturę konstytuują orzeczenia: dopożyczył I, kupił.

Przykłady:

- 95. Sąsiadka dopożyczyła mąki od : u Ali.
- 96. Ojciec kupił ziemniaki od : u straganiarza.

8. Struktura z wykładnikami argumentów osobowych w mianowniku i dopełniaczu z przyimkiem u

Strukturę konstytuuje orzeczenie aplikuje I (= „odbywa praktykę po studiach prawnych”).

Przykład:

97. Brat aplikuje u prokuratora.

9. Struktura z wykładnikami argumentów osobowych w mianowniku i narzędniku z przyimkiem przed

Strukturę konstytuują orzeczenia: czołga się (= „upokarza się”), dygnęła, kapitułuje, korzy się.

Przykłady:

98. Piotr czołga się przed zwierzchnikiem.

99. Dziewczynka dygnęła przed nauczycielką.

100. Żołnierze kapitułują przed nieprzyjacielem.

101. Chłop korzy się przed dziedzicem.

10. Struktura z wykładnikami argumentów osobowych w mianowniku i narzędniku z przyimkiem z

Strukturę konstytuują orzeczenia: bije się, boksuje się, całuje się, cudzołoży, fechtuje się, flirtuje, godzi się (= „jedna się”), jedna się, kolaboruje, koleguje, koleguje się, koresponduje, kuma się.

Przykłady:

102. Jan bije się z Piotrem.

103. Piotr boksuje się z Pawłem.

104. Mieszczanie bratają się z żołnierzami.

105. Anna całuje się z rodzicami.

106. Jan cudzołoży z Anną.

107. Jan fechtuje się z Piotrem.

108. Jan flirtuje z Anną.

109. Piotr godzi się z sąsiadami.

110. Piotr jedna się z rodziną.

111. Jan kolaboruje z Niemcami.

112. Jan koleguje z Piotrem.

113. Jan koleguje się z Piotrem.

114. Jan koresponduje z rodzicami.

115. Mama kuma się z sąsiadką.

11. Struktura z wykładnikami argumentów osobowych w mianowniku i miejsowniku z przyimkiem po

Strukturę konstytuuje orzeczenie dziedziczy.

Przykład:

116. Jan dziedziczy po ojcu dom.

12. Struktura z wykładnikami argumentów osobowych w mianowniku i miejsowniku z przyimkiem w

Strukturę konstytuują orzeczenia: buja się, durzy się, kocha się.

Przykłady:

117. Ala buja się w Adamie.

118. Adam durzy się w nauczycielce.

119. Jan kocha się w koleżance.

Niektóre orzeczenia dopuszczają alternatywnie obok wykładnika argumentu osobowego w bierniku wykładnik dysjunktywny¹ tegoż argumentu:

biczuje – kogo : komu, co (np. plecy)

kogo : kogo, po czym (np. po plecach)

dializuje – kogo : komu, co (np. nerki)

knebluje – kogo : komu usta.

Orzeczenie buchnął (= „pocałował”) dopuszcza tylko wykładnik dysjunktywny.

Por.

120. Jan buchnął Kowalską w rękę.

(a nie: * Jan buchnął Kowalską.)

B. Struktury z wykładnikami trzech argumentów osobowych

1. Struktura z wykładnikami argumentów osobowych w mianowniku, bierniku i celowniku

Strukturę konstytuuje orzeczenie ekstradował.

Przykład:

121. Niemcy ekstradują Grobelnego Polakom.

2. Struktura z wykładnikami argumentów osobowych w mianowniku, bierniku i dopełniaczu z przyimkiem do

Strukturę konstytuują orzeczenia: dokooptował, kooptuje.

Przykłady:

122. Trener dokooptował Piotra do drużyny.

123. Jan kooptuje kolegę do zespołu (recytatorskiego).

¹Na temat dysjunkcji argumentu i tzw. argumentów osobowo-rzeczowych zob.: S. Karolak, 1984 :108, 152-156.

3. Struktura z wykładnikami argumentów osobowych w mianowniku, bierniku i narzędniku z przyimkiem z

Strukturę konstituują orzeczenia: jedna, konfrontuje.

Przykłady:

124. Anna jedna matkę z córką.

125. Policjant konfrontuje poszkodowanego z podejrzanym.

4. Struktura z wykładnikami argumentów osobowych w mianowniku, bierniku i dopełniaczu z przyimkiem do : celowniku

Strukturę konstituuje orzeczenie dokwaterował.

Przykład:

126. Kierownik dokwaterował Annę do koleżanki : koleżance.

5. Struktura z wykładnikami argumentów osobowych w mianowniku, bierniku i miejsowniku z przyimkiem przy

Strukturę konstituuje orzeczenie akredytował.

Przykład:

127. Rząd akredytował korespondentów przy ONZ.

Jak widać z powyższego, dominuje struktura A4 (konstituowana przez 62 orzeczenia), następnie w kolejności (wg liczby orzeczeń) są struktury: A1 (19), A10 (14) i A6 (7). Pozostałe reprezentują nieliczne orzeczenia: A9 (4), A5, 12 (3), A3, 7 (2), B2, 3 (2), A2, 8, 11 (1), B1, 4, 5 (1).

Omówione struktury zdaniowe wyrażają bardzo różnorodne zdarzenia. Są to m.in.:
1) działanie fizyczne na drugą osobę

A 1: aplikuje II,

A 4: biczuje, boksuje, buchnął, czepi, dializuje, eksterminuje, fauluje, gilotynuje, gwałci, klinčuje, knebluje, kocuje, kontruje, krzyżuje;

A 10: bije się, boksuje się, całuje się, cudzołoży, fechtuje się;

2) okazywanie określonej postawy wolicjonalnej lub : i emocjonalnej jednej osoby względem drugiej

A 1: czapkuje, fagasuje, hołduje, kłania się;

A 2: błogosławi,

A 4: adoruje, emabluje, hołubi, honoruje, (może także : gości, częstuje);

A 6: czuli się, dostawia się;

A 9: czołga się, dygnęła, korzy się;

3) stwarzanie określonego stanu rzeczy przez wyrażenie woli (i – często – przez towarzyszące temu czynności)

A 1: darował I,

A 3: alienuje, ceduje;

A 4: adoptował, beatyfikuje, bierzmuje, chrzci I, intronizuje, kanonizuje, konfirmuje, konsekruje;

B 2: dokooptował, kooptuje;

B 4: dokwaterował;

B 5: akredytował;

4) wymuszanie (bądź powodowanie, umożliwianie) określonych zachowań drugiej osoby

A 4: demilitaryzuje, demobilizuje, dosadza, dostawia, eksmituje, ekspatriuje, internuje, koszaruje, kształci;

B 1: ekstradował;

B 2: jedna, konfrontuje;

5) przekazywanie informacji

A 1: deklaruje się,

A 4: chrystianizuje, cywilizuje, katechizuje, komplementuje;

A 5: dowodzi, dyryguje, komenderuje;

A 10: flirtuje, koresponduje;

6) zabieranie bądź przekazywanie (dostarczanie) komu czego (za jego zgodą, wiedzą lub bez niej)

A 1: capnął I, chapnął, dmuchnął, gwizdnął, kradnie;

A 4: grabi, aprowiduje;

7) różne formy współżycia

A 10: koleguje (się), kolaboruje, kuma się;

8) przeżycia afektywne (pozytywne) związane z drugą osobą (zwłaszcza odmiennej płci)

A 12: buja się, durzy się, kocha się;

9) transakcje

A 1: dpożyczył II;

A 7: dpożyczył I, kupił.

Właściwości semantyczne omawianych struktur wymagają jeszcze szczegółowych badań z uwzględnieniem całego zbioru konstytuujących te struktury orzeczeń syntetycznych.

WYKAZ CYTOWANYCH PRAC

- Bogusławski A.: Preliminaries for Semantic – Syntactic Description of Basic Predicative Expressions with Special Reference to Polish Verbs. W: O predykcji. Materiały Konferencji Pracowni Budowy Gramatycznej Współczesnego Języka Polskiego. IBL PAN, Zawoja 14-16 XII 1972, Wrocław 1974.
- Karolak S.: Składnia wyrażen predykatywnych. W: Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia. Warszawa 1984.
- Otfinowski A.: O elementarności i złożoności struktur zdaniowych (w ujęciu strukturalno-semantycznym). W: Selected Problems in Linguistics. BTN PWN. Warszawa-Poznań 1986.
- Otfinowski A.: Z zagadnień transformacyjnego opisu elementarnych struktur zdaniowych. Bydgoszcz 1982.
- Otfinowski A.: Z zagadnień transformacyjnego opisu złożonych struktur zdaniowych. Bydgoszcz 1986.

TYPES OF ELEMENTARY SENTENCE STRUCTURES WITH SYNTHETIC PREDICATE OPENING POSITIONS FOR EXPONENTS OF PERSONAL ARGUMENTS

SUMMARY

The verbs functioning as synthetic predicates in elementary sentence structures were chosen from the first volume of the Polish Dictionary edited by Mieczysław Szymczak. The elementary sentence structures were classified according to the number and to the form of personal argument exponents. The authoress distinguished also the basic relations between the personal arguments in the events expressed by these elementary sentence structures.